

Любов Дашицька

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема морального виховання школярів. Автор розглядає місце та роль музичного мистецтва у вихованні моральності, а також шляхи виховання музикою у процесі формування гармонійно розвинутої особистості.

Ключові слова: моральне виховання, музичне мистецтво, формування особистості.

In this article the problem of moral education of pupils is under consideration. The author analyses place and role of the music art in the moral education, and the ways of up-bringing by means of music in the process of becoming harmonious personality.

Key words: moral education, music art, upbringing of personality.

Характерною рисою розвитку культури у нашій державі за останні роки стало повернення до його традиційних основ, у тому числі й до моральних. Це явище не випадкове, й викликано багатьма причинами, зокрема невтішною соціокультурною ситуацією сьогодення. Виховання моральних цінностей є одним із основних напрямків діяльності закладів освіти, як системи спільної роботи суспільства й сім'ї, кожного педагога. Саме тому досліджувана проблема є актуальною та першочерговою для сучасної педагогіки, теорії та практики виховання.

Моральність, як явище педагогічної думки сягає глибинних витоків людської культури. Відомі роботи філософів давньої Греції: Протагора, Сократа, Платона, Аристотеля, Плутарха.

Питання моральності, гуманізму у рамках психології розглядали західні науковці К. Гольштейн, А. Маслоу, Дж. Олпорт, К. Роджерс, Дж. Дьюї та інші.

Серед педагогів XVII – початку XX століття, чії праці пронизані ідеями моральності міжлюдських стосунків важливе місце займають Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, А. Дістервег, К.Д. Ушинський, О.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський. Послідовниками цих ідей є такі сучасні педагоги як Ш.О. Амонашвілі, В.О. Сластенін, І.Д. Бех, І.П. Підласий, І.А. Зязюн та інші.

Метою статті є визначення місця та ролі музичного мистецтва у процесі морального виховання школярів, а також дослідження шляхів виховання музикою у процесі формування гармонійно розвинутої особистості.

Духовно-моральна культура завжди була частиною життя народу, у

ній по-своєму втілені риси його характеру, психології, особливості побуту, сторінки історії, закарбована особлива піднесена сторона життя суспільства; в ній накопичена величезна кількість творів, які мають високу естетичну та моральну цінність.

У своїх витоках давньоруська православна педагогіка була покликана допомогти людині стати моральною у своїх вчинках, що являлось ознакою справжньої мудрості, на відміну від мудрості пізнавальної. Така цільова направленість була характерна і давньоруським музично-педагогічним поглядам.

Така актуальна та гостра проблема, як моральне відродження суспільства може вирішатись лише у тому випадку, коли «відродження» прийде у школу у вигляді мистецтва. Адже музичному мистецтву надається значення мало не найважливішої опори духовного розвитку людини – опори, яка майже автоматично веде до формування духовного світу. Музика розглядається як засіб морального возвеличення людини, не залежно від її власних моральних прагнень та витрачених моральних зусиль, хоча «музичне виховання не всесильне, не універсальне, і без етичного виховання, наприклад, не може обіцяти нам формування навіть такої людини, яку прийнято називати «людиною доброї волі» (О.Л. Леонтьєва). Іншими словами, музика є частиною життя, але не несе відповідальності за зміст і моральні правила всього життя, які були обрані людиною.

Одним із першочергових завдань сучасної музичної освіти й виховання є розвиток у дітей музичної сприйнятливості, здібностей морального освоєння музичного мистецтва у всій його багатогранності: народної музики, релігійно-духовної, професійної композиторської творчості.

Яким чином музика має такий величезний вплив на особистість? В перекладі з грецької музика означає «муза» – вид мистецтва, який відображає дійсність і впливає на людину за допомогою змістовних та певним чином організованих по висоті та в часі звукових послідовностей. Виражаючи думки та емоції людини, музика впливає на її психіку, це є можливим завдяки фізично та біологічно обумовленим зв'язкам звукових проявів людини з його психічним життям.

Ще за часів давнини було помічено, що музика, і перш за все її основні компоненти – мелодія та ритм, змінюють настрій людини, її внутрішній стан. В Греції музика вважалась одним із самих могутніх засобів впливу на внутрішній світ людини. Особливо великого значення надавали музичному вихованню підростаючого покоління, адже саме в дитячому віці формуються моральні та громадянські якості майбутнього члена суспільства. Музика в той час вважалась одним із наймогутніших засобів формування цих якостей.

Аристотель писав, що в основі музики лежать зародки гуманного відношення до світу, тому музика повинна бути обов'язковим предметом навчання й виховання. В одному з древніх трактатів про музику говори-

лось, що той, хто обізнаний в музиці, ніколи не зробить ганебного вчинку, буде корисним і собі, і суспільству, ніяким чином не порушуючи його гармонії ні словом, ні ділом, завжди буде дотримуватися порядку, пристойності та благородності.

В подальшому розвитку людства думка з цього приводу не дуже змінилась. Була однозначно стверджена висока організуюча сила музичного мистецтва, його здібність забезпечувати цілісність внутрішнього світу особистості.

Зокрема, в дослідженнях вчених Алієва Ю. «Формування музичної культури школяра-підлітка», Апраксіної О. «Методика музичного виховання в школі», Крутьєного В. «Психологія навчання і виховання школярів», виявлено, що музика сприяє інтенсивному формуванню моральних рис особистості підлітка.

Як зазначає Нечай С., музика має найбільш сильний емоційний вплив на людину, може регулювати фізіологічні процеси в організмі, стимулювати м'язову активність, сприяти підвищенню загального тону, позитивно діє на мовленнєву, рухову, розумову активність. Впливає музичне мистецтво і на психіку, соматіку, душевний стан людини, що стало основою виникнення музикотерапії. Такі особливості музики базуються не лише на вербальному багатоплановому емоційному впливі на особу, а й випливають конкретно з її першоелементів – ритму, мелодії, гармонії, які проникають в глибини психіки.

Музика, як підкреслював Д. Шостакович, гуманна за своєю природою, своєю сутністю, бо вона є витвором людини і за змістом, і за формою. Звичайно, що в кінцевому підсумку вона, як і наука, є відображенням дійсності, але не в словах, а в емоціях і почуттях. Явище чи подія світу перш ніж стати музичним твором повинні пройти через внутрішній світ свого творця, його душу і серце, прийняти емоційно-пристрасну форму, форму його певного психічного стану. Без переживання і почуття музика неможлива. І важливим тут є те, що ця форма має людиномірне, смисложиттєве спрямування, виникає і втілюється в музику задля добра і блага людей.

Музика реалізує думки художника своїми власними засобами. Сприймаючи створений творцем музичний твір власними емоціями і почуттями, людина переживає відображене в музиці як живе, реальне і досконале. У цьому визнання високої організуючої сили музики, її здібність забезпечити цілісність і досконалість не лише форм життя, а і внутрішній світ особистості, її моральність і духовність. Тут і знаходить своє втілення моральне значення музики, а отже необхідність вбачати в педагогічній діяльності саме цю, етичну і світоглядну її сторону, а також розуміння того, що вона має своє виховне значення не ізольовано, а в комплексі різних виховних впливів – емоційного та інтелектуального.

Отже, справжня музика завдяки своїй природі є засобом естетичного

та морального виховання. У цьому і полягає її універсальне виховне значення. Яку б наукову дисципліну не вивчав учень, він повинен любити і знати музику. Допомогти йому в цьому – завдання музичного виховання. Для цього потрібно добирати твори з насиченим змістом, які б викликали у вихованців такий піднесений стан душі, як і стан митця, що створив цю музику.

Давно визнано, що всі науки, як гуманітарні так і природознавчі, не лише дають знання про світ, формують пізнавальні здібності учня, а й виховують його. Ця виховна функція пов'язана з певними естетичними початками, що мають місце в кожній навчальній дисципліні, в будь-якій формі педагогічної діяльності. Специфіка мистецтва, зокрема музики в тому і полягає, що в ній синтезуються, акумулюються ці крупинки естетичного, що існують у всіх галузях знання і практики, в художні образи, які потім і здійснюють зворотній вплив на них. Мистецтво для того, власне, і виникає в культурі людства, і без цього воно не володіло б своєю естетичною дієвістю. Важливо також зауважити, що це естетичне є могутнім засобом морального виховання.

Роль музики і музичного виховання визначається тим, що в ній найбільш повно і всебічно втілюється естетичне начало, особливістю якого є передача і реалізація емоційно-оцінювального відношення до дійсності, до всього естетичного в природі і суспільстві. А отже вона доповнює наукове пізнання світу пізнанням емоційно-художнім і тим самим збагачує навчальний процес, значно розширює його виховні можливості. Ця особливість випливає з природи самої свідомості, з єдності в ній інтелекту, емоції, почуття. Музика формує емоційну сферу психіки, на підставі якої і виявляється естетично-оціночне ставлення до дійсності. Так, наприклад, сформовані музикою моральні почуття, як співчуття в горі, переживання печалі, світлої радості та інші, виховують людину, роблять її свідомість здатною до реальних переживань, а отже до емоційних оцінок дійсності саме в цьому спрямуванні. Так, в оціночному ставленні до дійсності музика виявляє і стверджує вічні загальнолюдські цінності – істини, добра і краси. І на цій основі в цілісній системі педагогічної діяльності формуються моральні якості дитини.

Важливо зазначити, що музика формує не лише емоційний світ людини. Вона суттєво впливає і на раціональні здібності, на вербальне мислення, а отже сприяє зростанню інтелектуального потенціалу вихованців, розширює можливості більш глибокого розуміння оточуючого світу. Особливо це стосується суспільної свідомості. Саме тут усвідомлюються суспільні ідеали і уявлення, а також місце людини в суспільстві і той духовний світ, який воно в ній формує. А це і є ті знання, які пов'язані з постановкою моральних виховних завдань. Музика має величезні можливості вирішувати ці завдання, тому що в ній знаходить своє вираження дух епох і народів, ті соціально типові явища, які глибоко характеризують суспільне

життя людей, їхню історію. У цьому зв'язку деякі дослідники суспільної свідомості зближують музику і філософію саме тому, що в музиці має місце своєрідний процес мислення, спосіб узагальнення соціального досвіду і його трансформацію від покоління до покоління.

Отже, мистецтво має великі виховні можливості. Воно відображає в собі дух життя: високе мистецтво – дух піднесеного життя, низьке – дух життя злого, аморального.

У чому ж виховний потенціал прекрасного мистецтва? Що дає дітям залучення, наприклад, до духовної музики? По-перше, знання історії та витоків своєї країни. По-друге, духовна музика, як синтез релігії та мистецтва, слугує засобом естетичного та морального виховання. Вона допомагає повернути дітей до доброти, шляхетності, совісті, внутрішньої дисципліни, філософському осмисленню навколишнього світу; сприяє розвитку почуття любові та співчуття до людини, чуйному відношенню до природи; виховує почуття краси, гармонії, закликає до совісті та милосердя. По-третє, з залученням дітей до духовної музики їх слуховий досвід наповнюється новими інтонаціями, відмінними від фольклору чи світської класичної музики. Через духовну музику діти залучаються до вічних моральних істин, розкривають для себе вищу гармонію світотворення. Нарешті, з культурологічних позицій, духовна музика може стати однією з форм художнього пізнання світу.

Твори, відмічені духовністю, можуть бути і світськими по змісту, але в релігійних творах духовність існує в інших образах і формах завдяки особливостям їх тематики та змісту – у більш концентрованому та цілеспрямованому прояві.

Які ж шляхи виховання музикою, формування гармонійно розвинутої особистості, освоєння дітьми емоційно-морального відношення до життя? Перш за все, педагог повинен усвідомити, що метою в процесі музичного навчання і виховання є розкриття художнього змісту, змісту емоційного образу. Естетичні емоції є однією з головних можливостей проникнути в цей зміст, збагнути його. А вся складна система музично-предметних зв'язків і знань є лише засіб.

Навчати музиці означає навчати володінню мовою музики, розвивати музично-образне мислення учня. Гра на музичному інструменті, музика сама по собі, її технічна сторона, цього не дає, бо головне в музиці не навченість, навіть не віртуозність, а музикальність, глибина.

Є, звичайно, музично обдаровані діти. Але частіше всього ця обдарованість прихована, а тому розкривається разом з розвитком особистості. Завдання педагога – цілеспрямовано і систематично розвивати художньо-емоційну активність учня, бо це означає разом, з тим, розвиток і його особистості. Художник і особистість у мистецтві нерозривні. Тому так важливо, розвиваючи емоційну художню культуру, разом з тим розвивати особистість учня як майбутнього музиканта. Саме в цих елементах

педагогічного процесу реалізується роль музики як засобу формування моральності вихованця.

Започатковується вирішення цього завдання усвідомленням і постановкою учнем особистісної цілі, яка у сфері мистецтва рівновелика йому: художньо виконати музичний твір – те ж саме, що і стати музикантом, справжнім митцем. Художнє виконання містить в собі особистісну ціль тому, що внесення художнього елемента у виконання пов'язано з знаходженням особливого, неповторного, притаманного лише цій людині способу відтворення художнього твору. В особливості, неповторності і унікальності підходу і виконання цього завдання проглядається особистість учня, який знайшов свій власний шлях прочитання музичного твору.

Важливим етапом на цьому шляху є знаходження особистісного змісту в тих творах, які виконує учень. Цей пошук пов'язаний із розумінням і глибоким відчуттям змісту творів з метою оживити нотний текст, зробити його «своїм». В цій діяльності велике значення має педагог. Він допомагає вирішити технічні завдання, якщо техніка не відповідає намірам засвоєння твору, мобілізувати всі духовні і фізичні можливості музиканта. Допомогаючи «присвоїти» твір в процесі виконання музики, педагог розвиває учня як особистість. Пошук особистісного сенсу і того значення, яке має музичний твір саме для цього учня, наближує особливості учня до особливостей музики і, таким чином, створює певну атмосферу, притаманну цій конкретній взаємодії учня і музичного твору.

Отже, постановка особистісної цілі і пошук особистісного сенсу є ідейно-психологічною основою розвитку образного мислення емоційно і естетично розвинутої свідомості майбутнього музиканта. За допомогою педагога ним усвідомлюється та важлива обставина, що весь культурно-історичний досвід творення і виконання музики з'явився як відповідь на духовну людську потребу, на вимогу загальнолюдських цінностей і вищих, по-справжньому моральних норм людського існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фіцайло С.В. Проблеми виховання людяності на сучасному етапі розвитку українського суспільства // Збірник наукових праць. – кн. 1. – К., 2000.
2. Короткий психологічний словник. – М., 1983.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. – К., 2001.
4. Роль музики в естетическом воспитании детей и юношества // Сб. статей. – Л., 1981.